

MATKAILUN TILASTOINTI SUOMESSA

Antti Honkanen

Tilastolla on alun perin tarkoitettu valtion asioiden kuvaamista, mutta nykyään sillä viitataan taulukkoon, joka sisältää lukuja tietyssä järjestyksessä. Tilastoja käytetään tutkimuksessa, suunnittelussa ja päätöksenteossa. Matkailun tilastoinnin on usein koettu olevan heikompaa kuin muiden elinkeinojen.

Suomessa valtaosan virallisista tilastoista tuottaa Tilastokeskus. Viralliset tilastot perustuvat tilastolakiin (23.4.2004/280) ja usein Euroopan unionin asetuksiin. Tämä määrittää raamit kerättävälle tiedolle. Euroopan unionin asetukset mahdollistavat vertailtavuuden eri maiden välillä, mutta sääntely myös sitoo rajallisia voimavaroja.

Nykyisistä varsinaisista matkailutilastoista vanhin on *majoitustilasto* (<http://www.stat.fi/til/matk/>), johon kerätään tietoa muun muassa majoitusliikkeiden määrästä, kapasiteetin käyttöasteesta ja saapuneista vieraista asuinmaan mukaan. Tilastoa on kerätty vuodesta 1971. Sisältö ei kuitenkaan ole pysynyt samana, vaan sitä on uudistettu useamman kerran. Aikasarjoja käytettäessä tämä tulisi huomioida. Majoitustilasto perustuu kaikille kriteerit täyttävälle yrityksille lähetettävään kyselyyn. Vaikka yrityksillä on tilastolain mukainen velvollisuus antaa tiedot, puuttuvia tietoja joudutaan imputoimaan eli täydentämään mahdollisimman oikeilla korvikearvoilla. Lähes kaikki tilastot sisältävät virhelähteitä, mutta niiden tiedot pyritään saamaan mahdollisimman tarkaksi arvioksi todellisuudesta.

Osa tilastoista perustuu otantaan, koska kustannussyistä ei ole mahdollista haastatella tai muuten hankkia tietoja kaikista tutkittavista. Virallisissa tilastoissa tästä hyvä esimerkki on *Suomalaisten matkailu* -tilasto (<http://www.stat.fi/til/smat/>). Sitä varten tehtävässä haastattelututkimuksessa selvitetään suomalaisten tekemiä yöpymisen sisältäneitä matkoja kotimaassa ja ulkomaille sekä päivämatkoja ulkomaille. Kotimaan päivämatkat eivät ole tutkimuksessa mukana. Tilastoa varten haastatellaan vuosittain 28 200 henkilöä. Otos on huomattavan iso. Perusjoukkona eli tutkimuksen kohteena ovat Suomen väestöstä 15–84-vuotiaat henkilöt. Tutkimuksen ulkopuolelle jäävät siis esimerkiksi 85-vuotiaat ja sitä vanhemmat, joiden matkoja ei huomioida lainkaan. Ikäraja nostettiin vuodesta 2012 alkaen. Tätä ennen mukaan otettiin korkeintaan 74-vuotiaat. Tilastot ovat harvoin kaiken kattavia, vaan niiden ulkopuolelle jää kiinnostaviakin tapauksia. Kaikkien mahdollisten tapausten kattaminen on kuitenkin kohtuuttoman kallista verrattuna niiden tuomaan lisäarvoon.

Usein yksittäistä ajankohtaa koskevaa tietoa mielenkiintoisempi on ajassa tapahtunut muutos, mutta tilastojen uudistaminen vaikeuttaa niiden hyödyntämistä aikasarjoissa. Esimerkiksi ikääntyneiden matkailua pidetään yhtenä matkailun trendinä, mutta edellä mainitun rajauksen ja ikärajan tehdyn muutoksen takia ikääntyneiden matkailun muutoksia ei voida tarkastella kattavasti.

Pahimpana puutteena matkailutilastoissa on pidetty *tilastojen ulkopuolelle jäävää majoitustoimintaa*. Majoitustilastossa huomioidaan majoitusliikkeet, joissa on vähintään 20 vuodepaikkaa tai sähköpistokkeella varustettua matkailuvaunu- tai matkailuautopaikkaa, sekä retkeilymajat. Aikaisemmin, ennen vuotta 2012, kriteerinä oli 10 huonetta tai mökkiä. Nykyinen tilasto on aikaisempaa kattavampi, mutta merkittävä osa majoituspaikoista jää todennäköisesti edelleen tilastoimatta.

Timo Peräkäälyn (2005) Tampereen yliopiston aluetieteen laitokselle tehdyssä pro gradu -tutkielmassa tarkasteltiin tilastojen ulkopuolelle jäävien (silloisen rajan eli alle 10 huoneen) majoitusliikkeiden merkitystä maakuntatasolla. Tutkimuksen aineisto oli saatu Tilastokeskuksesta. Tulosten mukaan pienten majoitusliikkeiden merkitys vaihteli suuresti eri alueilla. Pohjois-Karjalassa miltei kolme neljänestä (64 %) majoitusliikkeistä kuului tilastojen ulkopuolelle jäävien ryhmään, mutta kaikista yöpymisistä tilastoimattomiksi arvioitiin jääneen siellä vain 17 %. Lapissa tilastojen ulkopuolelle jääneiden majoitusyritysten osuudeksi arvioitiin runsas puolet (55 %) ja niissä tapahtuneiden yöpymisten osuudeksi noin 10 %. Lukuja tulkittaessa on huomattava, että tiedot eivät enää ole ajantasaiset.

Majoitusliikkeiksi rekisteröityjen yritysten lisäksi matkailukäyttöön vuokrataan esimerkiksi kesämökkejä ja muita omassa käytössä olevia vapaa-ajan asuntoja. Näissä kyse ei välttämättä ole liiketoiminnaksi rekisteröidystä toiminnasta, ja näin ne puuttuvat tilastoista kokonaan. Nykyisin tilastoimatonta majoitusta tuottaa myös Airbnb-palvelu. Sen kautta on mahdollista antaa esimerkiksi oma asunto vuokrattavaksi matkailukäyttöön. Osa toiminnasta on kuitenkin luonteeltaan pikemminkin ammattimaista asunnonvuokrausta. Esimerkiksi Rovaniemellä Airbnb-toiminta on huomattavan laajaa (ks. luku *Vertaismajoituksen tilastointia – Airbnb Rovaniemellä*, s. 31).

Tilastoimattoman majoituksen suhde tilastoituun majoitukseen on monella tavoin kiinnostava asia. Mikäli tilastojen ulkopuolella olevien majoitusliikkeiden asiakkaat käyttäytyvät samalla tavalla kuin tilastoihin päätyvät, heidän osuutensa on mahdollista päätellä käyttämällä niin sanottuja korjauskertoimia. Toisin sanoen selvitetään tilastoimattoman majoituksen osuus kerran ja oletetaan sen kehittyvän jatkossa samalla tavalla kuin tilastoidun. Tätä kehitystä ei kuitenkaan voida pitää todennäköisenä, vaan esimerkiksi Airbnb-tyyppisen majoituksen osuus todennäköisesti kasvaa.

Vuosina 1998–2012 Tilastokeskus tuotti *rajahaastattelututkimusta* (<http://www.stat.fi/til/rajat/>), jossa haastateltiin vuosittain noin 20 000 Suomesta poistuvaa ulkomaista matkailijaa. Tutkimuksella selvitettiin Suomeen tehtyjen matkojen kokonaismäärää, matkailijoiden asuinmaita ja kansalaisuuksia, matkojen tarkoitusta ja liikennemuotoja, oleskelun kestoa, majoitustapaa ja rahankäyttöä. Rajahaastattelun avulla päästiin tarkastelemaan myös päiväkävijöitä, jotka eivät näy majoitustilastossa.

Rajahaastattelututkimuksen päättymistä on korvannut *Visit Finland matkailijatutkimus* (<http://www.visitfinland.fi/tutkimukset-ja-tilastot/tutkimukset/>), jonka toteuttaa Tutkimus- ja Analysointikeskus TAK Oy. Lapin kannalta ongelmana on, että tietoa kerätään vain

Rovaniemen ja Kittilän lentokentillä talviesongin aikaan. Talviesongin ulkopuolella tosin merkittävä osa lentomatkailijoista tulee Helsingin kautta ja on näin ollen tutkimuksessa mukana, mutta maaraja-asemien puuttuminen tutkimuksesta aiheuttaa epätarkkuutta. Lapin näkökulmasta olisi tärkeää, että myös maarajat otettaisiin tutkimuksessa huomioon. (Ks. luku *Ulkomaalaiset matkailijat Lapissa: rajatutkimus*, s. 33.)

Lakkautettuihin tilastoihin kuuluu myös Matkailun edistämiskeskuksen koordinoima matkailukohteiden kävijämääräselvitys, jota julkaistiin vuosina 1985–2007. Sen ongelmana olivat käyntikohteiden erilaiset tavat laskea kävijöitä. Joissakin paikoissa laskenta perustui arvaamiseen tai laskenta suoritettiin tukkimiehen kirjanpidolla, toisissa taas käytettiin automaattisia laskureita. Myös matkailukohteen käsite oli hieman epäselvä. Esimerkiksi Veljekset Kesken tavaratalo Tuurissa oli mukana tilastossa mutta Helsingin Stockmann ei. Vuosittain julkaistu tilasto tarjosi kuitenkin mahdollisuuden seurata kävijämäärien kehitystä erilaisissa käyntikohteissa.

Monet matkailutilastot perustuvat matkailijoiden määrään. Usein tätä hyödyllisempi tieto on kuitenkin matkailun tuoma tulo. Esimerkiksi työn takia matkustavat saattavat hotellissa olla merkittävin asiakasryhmä keskellä viikkoa, ja huoneen hinta voi siksi olla tuolloin kalliimpi kuin viikonloppuna, jolloin asiakkaina on lähinnä vapaa-ajan matkailijoita. Tällöin myös matkailusta saatava tulo voi pienemmästä asiakasmäärästä huolimatta olla viikolla suurempi kuin viikonloppuna.

Koko maata koskevaa matkailutuloa tarkastellaan *matkustustaseella*, joka kuvaa kansainvälisten matkailutulojen ja -menojen suhdetta (<http://visitfinland.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/VisitFinland>). Suomelle on muiden Pohjois-Euroopan maiden tapaan tyypillistä, että käytämme matkailuun ulkomailla enemmän rahaa kuin mitä ansaitsemme Suomeen suuntautuvalla matkailulla.

Matkailutilinpito, jota kutsutaan joskus myös matkailun satelliittitilinpidoiksi, suhteuttaa matkailun osaksi Suomen kansantaloutta. Sen avulla voidaan verrata matkailun merkitystä suhteessa muihin elinkeinoihin. Matkailutilinpito lasketaan myös maakunnittain. Sen sijaan kuntakohtaiset tiedot joudutaan vielä hankkimaan erillistutkimuksilla. (Ks. Kovalainen, 2017; Satokangas, 2017.)

Kuntakohtaisia työllisyysvaikutuksia ja matkailutuloa koskevissa tutkimuksissa ongelmana on, että ne lasketaan usein erilaisilla menetelmillä, jolloin tulokset eivät ole vertailukelpoisia keskenään. Pahimmillaan matkailutuloa arvioivassa raportissa ei ole edes avattu käytettyä menetelmää tai on vain ohimennen kerrottu, että on käytetty ”pohjoismaista mallia”, mikä ei vielä kerro paljon. (Ks. Satokangas, 2017.)

Matkailusta julkaistaan useita erilaisia *tilastoihin pohjautuvia raportteja*, kuten pk-barometri, toimialojen näkymä -raportti sekä ajoittaiset toimialaraportit matkailun tietyistä erityisaloista, kuten ohjelmopalveluista ja ravitsemistoiminnasta. Näissä ei ole kyse varsinaisista tilastoista vaan tilastoihin pohjautuvista säännöllisistä ja vertailukelpoisista raporteista.

Yritystoiminnan kannalta yksi mielenkiintoisimmista tilastoihin pohjautuvista raporteista on työ- ja elinkeinoministeriön julkaisema *toimialaraportti* (<http://tem.fi/toimialapalvelu/matkailuala>), jossa tarkastellaan eri toimialojen liiketoiminnan nykytilaa ja tulevaisuuden näkymiä.

Edellä mainittujen tilastojen lisäksi maakunnat, kunnat ja matkailukeskukset rahoittavat erilaisiin ajoittain kerättäviin *tilastoihin perustuvaa tutkimustoimintaa*. Niiden ongelmana on säännöllisyyden puute. Esimerkiksi kunnan matkailutulo voi olla tärkeä tieto kunnan päättäjille, jotta he ymmärtävät matkailun merkityksen. Tutkimuksellista mielenkiintoa tiedolla on kuitenkin vasta silloin, kun saatu tulos voidaan suhteuttaa aikaan ja tilaan eli esimerkiksi muiden kuntien matkailutuloon ja vuosimuutokseen.

Matkailutilastoja hyödynnetään kohtuullisen vähän. Osittain tämä johtuu ”mittakaavaerosta”. Monet matkailuyritykset ovat pieniä ja kokevat toimivansa tietyllä muista poikkeavalla segmentillä, kun taas tilastot ovat usein valtakunnallisia tai maakunnallisia kattuen kaikki matkailuyritykset. Lisäksi tilastoja julkaistiin aiemmin lähinnä paperisina, ja ne sisälsivät vain tiettyjä taulukoita. Tietotekniikan kehittyminen on mahdollistanut esimerkiksi pari vuotta sitten käyttöön otetun Tilastopalvelu Rudolfin kaltaiset järjestelmät (<http://visitfinland.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/VisitFinland>).

Myös matkailututkijat hyödyntävät tilastoja yllättävän harvoin. Tähän on useita syitä. Tilastoissa käytetyt luokitukset eivät välttämättä vastaa teoriaan pohjautuvia käsitteitä, jolloin tutkija mieluummin kerää oman aineistonsa. Osittain kyse on traditiosta. Tutkijan ammattitaitoon kuuluu kyky suorittaa kyselyitä. Esimerkiksi tilastollisessa sosiologiassa ja terveystieteissä tilastoja ja rekisteriaineistoja analysoidaan kuitenkin huomattavasti useammin kuin matkailututkimuksessa. Matkailua koskevat aineistot ovat vajaakäytössä.

Myös tilastojen tuottajat ovat vaikeuttaneet viralliseen tilastointiin perustuvaa tutkimusta. Vielä vuosituhannen vaihteessa Tilastokeskuksen keräämän datan saaminen tutkimuskäyttöön oli yliopistoille ja muille tutkimuslaitoksille usein liian kallista. Käytännöt ovat kuitenkin muuttuneet huomattavasti viime vuosina: nykyään pyrkimyksenä on tietoaaineistojen saatavuuden lisääminen niillä rahastamisen sijaan.

Oma kysymyksensä on tilastojen popularisointi. Matkailuyrityksiä ja poliittisia päätöksentekijöitä varten tilastoja ja niistä havaittavia trendejä tulisi popularisoida. Erilaiset infograafit ovat hyvä keino tähän tarkoitukseen. Viime vuosina varsinkin Visit Finland onkin tehnyt asiassa hyvää työtä, ja myös tutkimuslaitoksissa tähän tarpeeseen on herätty.

Lähteet

Kovalainen, T. (2017). Matkailun taloustiede. Teoksessa J. Edelheim & H. Ilola (toim.), *Matkailututkimuksen avainkäsitteet* (s. 103–108). Rovaniemi: Lapland University Press.

Peräkääly, T. (2005). Pienten majoitusliikkeiden asema ja merkitys Suomen maakuntien matkailussa. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, Yhdyskuntatieteiden laitos, Aluetiede. Haettu 16.11.2017 osoitteesta <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/92692/gradu00535.pdf?sequence=1>

Satokangas, P. (2017). Matkailun aluetalousvaikutukset. Teoksessa J. Edelheim & H. Ilola (toim.), *Matkailututkimuksen avainkäsitteet* (s. 109–114). Rovaniemi: Lapland University Press.